

УДК 378.391.212:005.336.2:81'243

ФОРМУВАННЯ МЕТОДИЧНОЇ РЕФЛЕКСІЇ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЯК ЗАСОБУ САМОРОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Калініна Лариса, кандидат педагогічних наук, професор, професор кафедри міжкультурної комунікації та прикладної лінгвістики, Житомирський державний університет імені Івана Франка.
ORCID: 0000-0002-1106-7329
E-mail: prof.kalinina@gmail.com

Стаття присвячена проблемі формування методичної рефлексії майбутнього вчителя іноземної мови, котру автор розглядає як засіб самовдосконалення професійної компетентності студентів у стінах закладу вищої освіти. Автор вважає методику навчання іноземної мови основою формування методичної рефлексії, на базі якої відбувається аналіз та переосмислення студентами традиційних методів в конкретних педагогічних контекстах. Установлено, що педагогічна практика дає майбутньому вчителю можливість критично оцінити ефективність використовуваних методичних прийомів та надати їм нове авторське звучання, що свідчить про рефлексивний процес в свідомості студентів.

***Ключові слова:** професійна підготовка, рефлексія, методична рефлексія, функції методичної рефлексії, самовдосконалення, переосмислення, новий методичний продукт, педагогічний контент.*

THE FUTURE FOREIGN LANGUAGE TEACHERS' METHODOLOGICAL REFLECTION FORMATION AS A MEANS OF PROFESSIONAL SELF-DEVELOPMENT IN HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS

Kalinina Larysa, PhD in Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department of Cross-Cultural Communication and Applied Linguistics, Zhytomyr Ivan Franko State University.
ORCID: 0000-0002-1106-7329
E-mail: prof.kalinina@gmail.com

The article deals with the future foreign language teachers' methodological reflection formation, which the author regards as a means of students' professional development in the language high educational establishment.

The importance of students' methodological reflection formation as a part of their professional competence is grounded, the functions of the reflection are defined, the algorithm of their realization is presented.

The author considers methods of teaching foreign languages to be the basis for the methodological reflection development, which leads to future foreign language teachers' analysis and interpretation of existing traditional methods of teaching. The joint project of the British Council Ukraine and the Ministry of Education and Science Ukraine "New Generation School Teacher" proved the effectiveness of studying methods of foreign language teaching, beginning with the second course.

By means of observation and interviewing the importance of the future teachers' pedagogical practice during their final year of studying in the university is determined. It gives the future teachers an opportunity to revalue critically the traditional methods of teaching and to renovate them, adding their own content in accordance with the definite pedagogical context. It is stressed in the article that nearly 30 percent of students present the results of the pedagogical activities in school in the form of writing their qualification papers. The students have a chance to defend their findings in methodology during the follow up conference on school practice and to publish their materials in the scientific journals. It speaks of the process of reflection in the students' minds, their readiness for self-development and creativity in their profession.

Keywords: professional training, reflection, methodological reflection, functions of methodological reflection, self-development, self-improvement, new methodological product, pedagogical content.

Зміни соціально-політичних та економічних орієнтирів України привели до змін парадигми середньої освіти, висування нових вимог суспільства до випускників закладів вищої освіти та рівню їх професійної підготовки.

Відповідно до Закону України «Про освіту» від 2017 року результатом професійної підготовки майбутнього фахівця є знання, уміння, навички, способи мислення, погляди, цінності, особисті якості, набуті у процесі навчання у закладі вищої освіти, виховання та розвитку, які можна ідентифікувати, спланувати, оцінити та виміряти, які особа здатна продемонструвати після завершення освітньої програми [5, с. 2].

З моменту приєднання України до Болонського процесу, професійна підготовка фахівців у ЗВО нашої країни відбувається на основі компетентнісного підходу, запропонованого європейськими країнами, що означає переорієнтацію з процесу на результат освіти в діяльнісному вимірі, у зміщенні акценту на накопичення нормативно визначених знань, вмінь та навичок, на формування та розвиток здатності практично діяти, застосовувати досвід успішних дій у конкретних ситуаціях [9, с. 84]. Фахова підготовка студентів на основі такої моделі має бути організована з урахуванням затребуваності навчальних досягнень випускника ЗВО у суспільстві, забезпечення його спроможності відповідати реальним запитам швидкозмінюваного світу, бути готовим до успішної діяльності у своїй професійній сфері.

Для випускників педагогічних закладів освіти це означає не лише оволодіння майбутніми вчителями базовими знаннями, навичками та уміннями, але й готовність до реалізації цілей та завдань Нової української школи. Для цього майбутній учитель має бути сприйнятливим до творчої праці, високопрофесійним, мобільним, здатним до пошуку та реалізації нових ефективних форм організації своєї професійної діяльності, володіти високим рівнем рефлексивної культури, постійно контролювати та корегувати своє особистісне зростання. Просте відтворення раніше зазначених форм та методів викладання суперечить вимогам Нової української школи, значно ускладнює формування ключових компетентностей учнів середньої школи [8].

Сказане повною мірою стосується і майбутнього вчителя іноземної мови, який покликаний не лише навчити своїх потенційних учнів мови як засобу спілкування, але й стати для них ретранслятором іншомовної культури, провідником діалогу культур з їхніми іноземними однолітками.

Таке завдання під силу Новому учителю, здатному не тільки використовувати новітні методи та технології 21 століття, але й самому розуміти, як з різноманіття можливих методів та прийомів обирати адекватні для конкретної педагогічної ситуації, знаходити і визначати те, що, на його погляд, не обов'язково використовувати, щоб

навчання іноземної мови стало цікавим, захоплюючим та ефективним. Відповіді на ці питання може дати методична рефлексія, що приводить до осмислення та усвідомлення своєї професійної майстерності, результатом якого є саморозвиток та самовдосконалення майбутнього вчителя іноземної мови.

Аналіз психологічних (І. А. Зимня, А. А. Леонтьєв), педагогічних (О. Є. Антонова, О. А. Дубасенюк, В. Г. Редько), методичних (О. Б. Бігіч, С. Ю. Ніколаєва, Н. Р. Майєр, О. М. Соловова, А. А. Люботинський) досліджень у сфері професійної підготовки майбутнього вчителя іноземної мови запевняє в тому, що рефлексія як засіб оновлення і вдосконалення власної професійної майстерності вчителя набуває вищого ступеня значимості.

Врахування сучасних реалій розвитку вищої освіти в Україні надає можливість говорити про «зміщення основної ідеї рефлексії в процесі пізнання з пояснення на перетворення» (Н. Г. Алексєєв) [2, с. 12]; вважати рефлексію «розумовим процесом, направленим на структурування ним реструктурованої відповіді проблеми, існуючого знання або уявлення» (F. Korthagen) [12, с. 51]; «засобом оптимізації процесу професійного розвитку» (О. М. Соловова) [10, с. 6].

Як показали дослідження Т. Н. Гуциної, О. І. Генісаретського, А. А. Люботинського, О. Б. Тернопольського, рефлексивна інтеграція теоретичних знань майбутніх учителів іноземної мови та власного невеликого практичного досвіду породжує якісно нове наповнення їх професійної підготовки, яке надасть їй особистісного сенсу і буде регулювати професійну діяльність, яке отримало назву – методична рефлексія.

Саме методична рефлексія покликана забезпечити необхідний баланс між фундаментальністю наукових знань та умінням використовувати їх на практиці, необхідний та достатній рівень самостійності, відповідальності за результати навчання; розвивати уміння самоконтролю та самооцінювання; усвідомлювати важливість динаміки руху від неповного знання до більш повного розуміння перспектив розвитку професії [10, с. 8].

Тому метою цієї статті є обґрунтування актуальності дослідження проблеми формування в майбутніх учителів іноземної мови методичної рефлексії як необхідної інтегративної складової професійної підготовки у закладах вищої освіти.

Новий словник методичних термінів і понять визначає методичну рефлексію як процес самопізнання пов'язаний з усвідомленням суб'єктом сукупності методів та засобів з точки зору адекватності їх цілям діяльності, її об'єкту і результату [1, с. 102].

Таким чином, можна вважати методичну рефлексію рушійною силою саморозвитку майбутнього вчителя, що допомагає усвідомити переваги та недоліки власної професійної підготовки і, в разі необхідності, передбачити її цілі та скоригувати свій освітній шлях.

Методична рефлексія майбутнього вчителя іноземної мови має визначальні риси, які повністю відповідають викликам сьогодення, а саме:

- орієнтованість на потреби нового покоління та інформаційного суспільства;
- урахування особливостей навчання учнів нового покоління, їх інтересів та мотивів;
- спрямованість на розвиток власної самостійної іншомовної навчально-пізнавальної, дослідницької та творчої діяльності;
- володіння базовими вміннями XXI століття;

- досягнення високого рівня критичного мислення, яке надає майбутнім вчителям змогу грамотно обирати інноваційні технології навчання іноземної мови, виходячи з особливостей певного класу;
- уміння здобувати нові смисли і цінності у власній професійній підготовці.

У процесі професійної підготовки у ЗВО методична рефлексія виконує певні функції. У представленій нижче послідовності вони слугують алгоритмом здійснення методичної рефлексії. Майбутній учитель іноземної мови має усвідомлювати недостатність володіння практичними методами та технологіями навчання. Найважливіше, з нашої точки зору, навчити їх розуміти сутність цих методів, співвідносити вже існуючий досвід навчання іноземної мови з власним професійним контекстом, створювати новий досвід на основі інтеграції усіх існуючих професійно значимих знань, умінь і навичок. Це і є кінцевою метою у сукупності усіх функцій методичної рефлексії. Розглянемо їх детальніше.

1. **Мотиваційна функція** визначає направленість майбутньої діяльності, фокусується на професійних інтересах та усвідомлених бажаннях пізнання ефективності використовуваних методів, узагальненні вже існуючого методичного досвіду, аналізу вже відомих підходів до навчання, що створює мотиваційну готовність майбутнього вчителя до методичної рефлексії.

2. **Смислотворча функція** приводить до переосмислення позитивних та негативних сторін використовуваних в даній педагогічній ситуації методів, можливості їх перегляду, переломлення, видозмінення, бачення можливості створити власні методи.

3. **Проектувальна функція** направлена на проектування власного нового методичного продукту на основі оцінки, аналізу та синтезу існуючих методів, упорядкування методичних знань і понять.

4. **Організаційна функція** покликана забезпечити необхідні умови реалізації знову створеного продукту в конкретній педагогічній ситуації.

5. **Операційно-методична функція** являє собою практичну демонстрацію використання власного методу, як узагальнення методичної рефлексії в конкретному методичному контексті.

6. **Комунікативна функція** має на меті професійне обговорення знову створеного продукту усіма студентами групи, перехід професійної рефлексії в професійне спілкування.

7. **Корекційна функція** спонукає до можливих змін власного продукту, заміни деяких форм і способів виконання з урахуванням точок зору усіх учасників професійно-комунікативного обговорення.

8. **Функція професійно-інтегративної регуляції**, що полягає в умінні не лише визначати цілі, умови і способи самооцінки, але й виховувати потребу в самоспостереженні, звичку оцінки результатів саморозвитку, успішності розвитку творчого компоненту методичної рефлексії.

Наш досвід роботи з формування методичної рефлексії у закладі вищої освіти показав, що чим раніше розпочнеться занурення в методику викладання іноземних мов, котра є центральним фундаментом методичної рефлексії, тим швидше і ефективніше буде її формування. Проєкт МОН України і Британської Ради в Україні «Шкільний вчитель нового покоління», за яким професійна підготовка майбутнього вчителя

іноземної мови починається з третього семестру, продемонстрував, що до випускного, четвертого курсу, студенти оволодівають сукупністю методичних знань, професійно значимих умінь та навичок і технологічно готові до їх професійного використання в навчанні іноземної мови, що свідчить про здатність майбутніх учителів до методичної рефлексії, уміння критично оцінювати, аналізувати, переосмислювати та адаптувати вже існуючий в запасі методичний інвентар до власних професійних потреб, а в подальшому, на цій структурній основі, створювати новий продукт.

Таким чином, майбутній учитель починає накопичувати свій професійний досвід, усвідомлювати необхідність власного «Я» в професії та відчувати потребу в розвитку, разом з тим, засвоюючи та примножуючи її контент. Ми вважаємо, що метою завершального 4-го курсу має стати формування методичної рефлексії студентів, об'єктом якої будуть методи і технології навчання іноземної мови, котрі майбутній учитель буде досліджувати під час педагогічної практики в школі. Наші спостереження за першими кроками студентів у оволодінні професією свідчать про те, що майбутній вчитель співвідносить свої методи з можливими еталонними та альтернативними методами, критично переосмислює, аналізує та коригує власну практику навчання іноземної мови в конкретному контексті. У результаті, часто з'являється новий авторський зміст уже відомих традиційних методів, що свідчить про рефлексійний процес у свідомості студентів. Таким чином, майбутній учитель набуває звичку роздумувати про ефективність можливих форм та методів навчання іноземної мови, уявляє значимість власних методичних знахідок в поповненні методичних знань та навчальних технологій, вперше, осмислює своє відношення до вибраної професії. Більше 70 % студентів-практикантів висловлюють ініціативу у розробці власних технологій навчання іноземної мови, пропонують нові перспективи їх рішення, що свідчить не лише про креативність методичної рефлексії, але і про здобуття студентами дослідницьких умінь. Як правило, після закінчення педагогічної практики, під час публічного захисту її результатів, майбутні вчителі з гордістю демонструють власні розробки, супроводжуючи їх доволі зрілими методичними коментарями. Наш досвід показав, що близько 30 % студентів презентують результати своєї педагогічної діяльності в школі у вигляді написання кваліфікаційних робіт, виступів на студентських наукових конференціях, публікації матеріалів у наукових журналах. Вищесказане свідчить про поступові зміни у свідомості майбутніх учителів, їх самооцінки та самоідентифікації, усвідомлення своєї приналежності до вчительської професії та набуття впевненості у власних силах, що доводить наявність у них методичної рефлексії.

З метою формування методичної рефлексії студентів мовного ЗВО, має сенс розширення змісту всіх її функцій, встановлення балансу їх вдосконалення на усіх етапах оволодіння методикою навчання іноземних мов – з 2-го по 4-ий курс.

Крім того, процес переходу рефлексії в професійне обговорення, його можливі форми та методи також становлять великий інтерес для викладачів методики викладання іноземних мов. Професійно-інтегративна регуляція самооцінки і подальшого саморозвитку як одного з компонентів компетентності «навчання впродовж життя» заслуговує уваги та підлягає подальшому вивченню.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азимов Э. Г., Шукин А. Н. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). М.: Икар, 2009. 448 с.
2. Алексеев Н. Г. Проектирование и рефлексивное мышление. *Развитие личности*. М., 2002. № 2. С. 18–24.
3. Генисаретский О. И. Методическая рефлексия и методы коммуникации. *Центр гуманитарных технологий*. 23.12. 2006. URL: https://gtmarket.ru/files/article/3402/Oleg_Genisaretsky_Methodological_Organization_of_System_Activity.pdf
4. Гущина Т. Н. Формирование методической компетентности педагогических работников дополнительного образования детей в процессе повышения квалификации: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Ярославль, 2001. 252 с.
5. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
6. Люботинский А. А. Формирование методической компетентности у будущих учителей иностранного языка в условиях инновационной образовательной среды: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. М., 2014. 27 с.
7. Майер Н. Р. Сучасні підходи до формування тестової компетентності майбутнього вчителя іноземних мов і культур. *Іноземні мови*. Київ, 2009. № 1. С. 22–29.
8. Нова українська школа: поради для вчителя / за заг. ред. Бібік Н. М. К.: Плеяди, 2017. 206 с.
9. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика: підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів / за заг. ред. С. Ю. Ніколаєвої. К.: Ленвіт, 2013. 590 с.
10. Соловова Е. Н. Интегративно-рефлексивный подход к формированию методической компетенции преподавателя иностранного языка в системе непрерывного профессионального образования: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.02. М., 2004. 48 с.
11. Тарнопольский О. Б. Три головних парадигми у викладанні іноземних мов у XXI сторіччі: пролегомени до створення єдиного підходу до їх навчання. *Іноземні мови*. Київ, 2019. № 2. С. 3–9.

REFERENCES

1. Azimov, Je. G., Shhukin, A. N. (2009). *Novyj slovar' metodicheskikh terminov i ponjatij (teoriya i praktika obuchenija jazykam)*. Moscow: Ikar [in Russian].
2. Alekseev, N. G. (2002). *Proektirovanie i reflektivnoe myshlenie*. Moscow, 2, 18–24 [in Russian].
3. Genisaretskij, O. I. (2006). *Metodicheskaja refleksija i metody kommunikacii. Centr gummanitarnyh tehnologij*. 23.12. 2006. URL: https://gtmarket.ru/files/article/3402/Oleg_Genisaretsky_Methodological_Organization_of_System_Activity.pdf [in Ukrainian].
4. Gushhina, T. N. (2001). *Formirovanie metodicheskoi kompetentnosti pedagogicheskikh rabotnikov dopolnitel'nogo obrazovanija detej v processe povshenija kvalifikacii. Candidate's thesis*. Jaroslavl' [in Russian].
5. *Pro osvitu: Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 № 2145-VIII*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> [in Ukrainian].
6. Ljubotinskij, A. A. (2014). *Formirovanie metodicheskoi kompetentnosti u budushhih uchitelej inostrannogo jazyka v uslovijah innovacionnoj obrazovatel'noj sredy. Extended abstract of candidate's thesis*. Moscow [in Russian].
7. Maier, N. R. (2009) *Suchasni pidkhody do formuvannia testovoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia inozemnykh mov i kultur. Inozemni movy*. Kyiv, 1, 22–29 [in Ukrainian].
8. *Nova ukrainska shkola: porady dlia vchytelia (2017)*. Bibik N. M. (Ed.). Kyiv: Pleiady [in Ukrainian].
9. *Metodyka navchannia inozemnykh mov i kultur: teoriia i praktyka*. (2013). S. Yu. Nikolaievoi (Ed.). Kyiv: Lenvit [in Ukrainian].
10. Solovova, E. N. (2004). *Integrativno-refleksivnyj podhod k formirovaniju metodicheskoi kompetencii prepodavatelja inostrannogo jazyka v sisteme nepreryvnogo professional'nogo obrazovanija. Extended abstract of doctor's thesis*. Moscow [in Russian].
11. Tarnopolskiy, O. B. (2019). *Try holovnykh paradyhmy u vykladanni inozemnykh mov u XXI storichchi: prolehomeny do stvorennya yedynoho pidkhodu do yikh navchannia. Inozemni movy*. Kyiv, 2, 3–9 [in Ukrainian].